

469593

Т. Худайшукуров, Н. Мухамадиев.
М. Каримов, Х.Сабдинов,
Н. Мўминов

ОЗИҚ - ОВҚАТ
КИМЌСИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Т.Худайшукуров, Н.Мухамадиев, М.Каримов,
Х.Саъдинов, Н.Мўминов

ОЗИҚ-ОВҚАТ КИМЁСИ

(Ўқув қўлланма)

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
Вазирлигининг Олий ўқув юргларида илмий-услубий
бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгаш
Президиуми томонидан нашрга тавсия этилган (5.05.2001 йил,
20-сонли қарор)

С а м а р қ а н д - 2 0 0 2

36.92
0-430

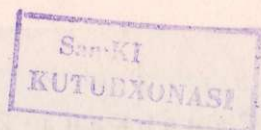
Т.Худайшукуров, Н.Мухамадиев, М.Каримов,
Х.Саъдинов, Н.Мўминов.

Озиқ-овқат кимёси.- 2001.- 173 б.

Бакалавриатда В166900 (қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш, бирламчи қайта ишлаш ва сақлаш технологияси), В167200 (Гўшт, сут, балиқ ва консерваланган маҳсулотлар технологияси) ва В167300 (Дон ва дон маҳсулотларини қайта ишлаш технологияси) йўналишлари бўйича таълим олаётган талабалар учун мўлжаллаган ушбу ўқув қўлланма биринчи марта ва Ўзбекистон Республикаси давлат тилида ёзилган. Қўлланмада республика худудида етиштириладиган озиқ-овқат маҳсулотларининг турлари, уларнинг кимёвий таркиби, оқсил, углеводлар, витаминлар кимёси, тузилиши ва маҳсулотларга технологик ишлов беришда уларнинг ўзгариши ҳамда маҳсулотларга ранг берувчи моддалар кўриб чиқилган.

Ўқув қўлланмадан озиқ-овқат маҳсулотлари кимёси билан қизиқадиган китобхонлар, озиқ-овқат саноати ва қишлоқ хўжалик коллежларининг талабалари тўлиқ фойдаланишлари мумкин.

Такризчи: Тошкент кимё-технология институтининг
доценти Х.Т.Ҳасанов

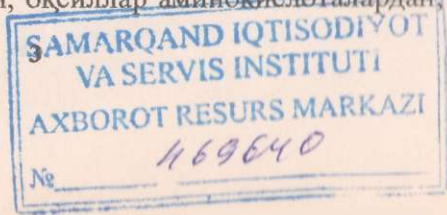
© Худайшукуров Т., Мухамадиев Н.К.

Муаллифлардан

Бўлажак ҳамкасблар! Сизлар бахтли инсонсизлар, олий мактаб талабаси деган ном фақат сизларга насиб қилди. Бу ҳам бўлса, Президентимиз олиб бораётган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя этилишини, жамиятнинг маънавий янгиланишини, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришни, жаҳон ҳамжамиятига қўшилишини таъминлайдиган демократик ҳуқуқий давлат очиқ фуқаролик жамият қуриш тўғрисидаги сиёсатнинг натижасидир. Энди сизлар илм хазинасининг дарвозасини очиб, кириб бормоқдасизлар. Уни тўлиқ очиш ва илм хазинасидан самарали фойдаланиш ўзларингизга боғлиқ, Ўқув қўлланмалари ва дарсликлари илм хазинасига тезроқ кириб боришни таъминлайдиган воситадир. Шу сабабли улар оддий ва қизиқарли тилда ёзилган бўлиши керак. Бундан ушбу ўқув қўлланма ҳам истисно эмас.

Одамзод табиат маҳсулидир. Ҳаммамиз ҳам табиат ином қилган озиқ-овқат маҳсулотларини, сув ва ҳаво таркибидаги кислородни истеъмол қилиш ҳисобига ўнамиз, ўсамиз ва ижтимоий фаолият кўрсатамиз. Биласизми, ҳозирги вақтда дунё халқлари озиқ-овқат сифатида мингдан ошиқ ҳайвонот ва ўсимлик маҳсулотларининг турларини ҳамда турли хилдаги ҳашарот ва жониворларни истеъмол қилишади. Озиқ-овқат маҳсулотларининг нафақат турлари, уларнинг кимёвий таркиби ҳам хилма-хил.

Озиқ-овқат маҳсулотларининг табиий таркиби асосан оқсил, углевод, ёғлар, минерал моддалардан иборат. Бундан ташқари таркибида витаминлар, органик кислоталар, ферментлар, ранг, таъм, ҳид берувчи ва бошқа моддалар бўлади. Оқсил, углевод ва ёғлар ўзига хос кимёвий бирикмалардан, бирикмалар эса кимёвий элементлардан ташкил топган. Мисол учун, оқсиллар аминокислоталардан,

аминокислоталар эса ўз навбатида углерод, водород, кислород ва азот каби кимёвий элементлардан иборат. Лекин маҳсулотдаги кимёвий бирикмалар миқдори унинг хилига ва турига боғлиқ бўлади. Масалан, гўшт маҳсулотлари ўсимлик маҳсулотларига қараганда оқсилга, ўсимлик маҳсулотлари эса углеводларга бой.

Эсингизда бўлсин, сиз билан бизнинг соғлигимиз, ўниб – ўсишимиз ва ижтимоий фаолиятимиз истеъмол қилинадиган маҳсулотларнинг турига ва таркибига боғлиқ. Марказий Осиё халқлари, шу жумладан Ўзбекистон фуқаролари, асосан уй ҳайвонларининг гўштини ва маданий ўсимлик маҳсулотларини истеъмол қилишади. Маҳаллий халқлар рационларида сут ва сут маҳсулотларининг ҳам ўзига яраша ўрни бор. Лекин балиқ гўшти кам истеъмол қилинади. Охириги йилларда республикада сунъий ва табиий сув омборлари, кўллар ва дарёларда балиқ ўрчитиш бўйича олиб борилаётган ишлар балиқ гўшти ва ундан тайёрланадиган маҳсулотларнинг келажакда кўпайишига замин яратади.

Ушбу ўқув қўлланмада гўшт, сут, балиқ ва консерваланган маҳсулотлар кимёсига кўпроқ эътибор берилган. Шу билан бирга ўқув қўлланмада ўсимлик маҳсулотлари кимёси ҳам ўз аксини топган, чунки консерваланган маҳсулот турларининг аксарияти ўсимлик маҳсулотлари билан қўшиб тайёрланади.

Маҳсулотларни истеъмол қилишдан олдин уларга таомлар тайёрлаш, консервалаш ва бошқа мақсадларда технологик ишловлар берилади. Ишлов бериш жараёнида кимёвий моддаларнинг нафақат миқдори, кимёвий тузилиши ҳам ўзгаради ва ўзларига хос бўлган табиий физика-кимёвий хоссаларини ҳам ўзгартириши ёки бутунлай йўқотишлари мумкин.

Ўқув қўлланма материалларидан, талабалардан ташқари илмий ходимлар ва озиқ-овқат саноати, қишлоқ хўжалик ҳамда аҳолига маиший хизмат кўрсатувчи касб-хунар коллежларининг ўқувчилари ҳам тўлиқ фойдаланишлари мумкин. Шунинг учун ҳам ўқув қўлланма китобхонларни қизиқтирадиган шаклда, биринчи марта республика давлат тилида ва оддий қилиб ёзилган.

Қўлланманинг “Муаллифлардан” бўлими, I, II (иловалари билан) боблари профессор Т. Худайшукуров, VII боби профессор Т. Худайшукуров ва техника фанлари номзоди Х.Саъдинов, VI боб профессор Т. Худайшукуров ва доцент Н.К.Мухаммадиевлар, III боб доцент Н.К.Мухаммадиев, V боб доцент Н.К.Мухаммадиев ва доцент М.Каримовлар, IV боб техника фанлари номзоди доцент М.Каримов ва доцент Н.Мўминовлар томонидан ёзилган.

Қўлланма қўлёзмасини кўриб чиқиб, ўзларининг қимматли маслаҳатларини берган тақризчилар Тошкент кимё-технология институти доценти Х.Т.Ҳасановга, Самарқанд қишлоқ хўжалиги институтининг “Маҳсулотларни қайта ишлаш технологияси ва органик кимё” кафедраси доцентлари З.А.Аминов ва А.С.Саттиқуловларга, Самарқанд кооператив институти доцентлари Р. Норматматов ва А.Ю. Худайбердиевларга, ҳамда қўлёзмани чоп этишга таёрлашда яқиндан ёрдам берган Ш.Б.Рахимовга муаллифлар самимий миннатдорчилигини изҳор этадилар.

Қўлланмада баъзи бир камчиликларнинг бўлиши ҳам эътибордан холи эмас. Шунинг учун ҳам қўлланмани иккинчи марта нашрга тайёрлашда камчиликларни ҳисобга олиш учун унинг тўғрисидаги фикр-мулоҳазаларингизни қуйидаги манзилга юборишингизни сўраймиз: Самарқанд ш., 703000, Амир Темур кўчаси, 9, Самарқанд кооператив институти.

I. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ЕТИШТИРИЛАДИГАН ВА ИСТЕЪМОЛ ҚИЛИНАДИГАН ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТЛАРИ

1.1. Гўшт ва сут маҳсулотлари

Бозор муносабатлари даврида Ўзбекистон Республикасининг танлаган йўли ва иқтисодий сиёсати бозор иқтисодиётига ўтишни тезлаштиришга, республика аҳолисининг иқтисодий аҳволини янада яхшилашга ва давлат иқтисодиётини мустаҳкамлашга қаратилган бўлиб, бугунги кунда ўзининг самарасини бермоқда. Шу боисдан ҳам Ўзбекистон Марказий Осиё мамлакатлари орасида жадал ривожланаётган давлат ҳисобланади. Бугунги кунда республикада нефть маҳсулотлари бўйича мустақилликка эришиш учун барча иқтисодий ва техникавий имкониятлар ишга солинмоқда ва керакли даражада базис яратилмоқда.

Пахтачилик, ғаллачилик, чорвачилик, мева ва сабзавотчилик республика қишлоқ хўжалигининг асосий тармоқларидан ҳисобланади. Аҳолига озиқ-овқат маҳсулотларини етказиб бериш бўйича ўлкан ишлар амалга оширилмоқда: дон ва дон маҳсулотларини етиштириш учун 1,0 млн га, мева ва сабзавотлар учун эса 420 минг га суғориладиган майдонлар ажратилган. 447,4 минг квадрат километрдан иборат республика ҳудудининг 30 % (тоғ ёнбағирлари ва тоғлар) чорвачиликни янада ривожлантириш учун ишлатилиши мумкин. Булардан ташқари, мамлакатимизда сунъий кўлларнинг сонини ошириш, улардан балиқ ўрчитишда фойдаланиш бўйича ҳам ибратли ишлар қилинмоқда.

Гўшт, сут ва балиқ маҳсулотлари тўлиқ қийматли озиқ-овқат маҳсулотлари ҳисобланади. Уларнинг оксиллари таркибида алмашинмайдиган барча аминокислоталар одам организми талабига яқин мақбул нисбатда бўлади.

Республика ҳудудида яшайдиган аҳолининг асосий қисмини ўзбеклар ташкил қилади. Уларнинг авлод-аждодлари азалдан чорвачилик ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш билан шуғулланиб келишган. Шу боисдан ҳам ўзбекларнинг ва Ўзбекистонда яшайдиган бошқа миллат ва элатларнинг рационларида гўшт ва сут маҳсулотлари алоҳида ўрин эгаллайди ва севиб истеъмол қилинади.

Ўзбекистонда чорвачилик билан бир қаторда паррандачилик ҳам тез ривожланиб бормоқда. Бундан ташқари, республика ҳудудидаги ўрмон ва тўқайзорларда ёввойи ҳайвонлар ва паррандалар ҳам яшайди. Уларнинг гўшти ҳам аҳоли томонидан истеъмол қилинади. Консервалаш саноатида ва аҳолининг кундалик рационларида уй ҳайвонларининг ва парранда гўшtlарининг салмоғи жуда ҳам катта.

Республикада гўшт манбаи сифатида қорамол, қўй ва эчки етиштирилади. Консерва ва колбаса маҳсулотларини тайёрлашда асосан мол, фақат айрим ҳоллардагина қўй гўшти ишлатилади. Эчки ва қўй гўшtlаридан асосан аҳолининг кундалик истеъмол эҳтиёжини қондириш учун фойдаланилади. Булардан ташқари, Ўзбекистоннинг Қозоғистон, Қирғизистон ва Туркменистон Республикалари билан чегарадош туманларида от ва туя гўшtlари ҳам озиқ-овқат маҳсулотлари сифатида ишлатилади.

Ўзбекистон Республикаси кўп миллатли демократик давлат бўлиб, аҳолисининг бир қисми чўчқа гўштини ҳам истеъмол қилади. Чўчқа гўшти колбаса маҳсулотларини ишлаб чиқаришда ҳам ишлатилади. Шу сабабли республикада чўчқачилик ёки гўшт етиштирадиган кўп тармоқли қўшимча хўжаликлар ташкил қилинмоқда.

Куёнчилик ҳам аҳолига гўшт етказиб берувчи тармоқлардан бири ҳисобланади. Шу боисдан охириги йилларда куёнчиликни ривожлантиришга катта эътибор берилмоқда.

Кўшимча гўшт маҳсулотлари манбаи сифатида уй паррандаларидан товуқ, курка, ўрдак ва ғоз гўштлири етиштирилади. Товуқ гўшти ва унинг тухуми асосан саноат технологияси асосида паррандачилик фабрикаларида етиштирилади, унинг гўшти мол ва қўй гўштлиридан кейин энг кўп миқдорда истеъмол қилинадиган маҳсулот ҳисобланади. Курка, ўрдак ва ғоз гўштлири уларни парвариш қилиш учун шароити бор қишлоқ жойларда етиштирилади.

Республика озиқ-овқат саноатида ва аҳолининг кундалик эҳтиёжлари учун фақат товуқ тухуми ишлатилади.

Ёввойи ҳайвон ва паррандалардан кийик, ёввойи чўчқа, ёввойи ўрдак ва ғоз, каклик, бедана ва шунга ўхшаганларнинг гўшти истеъмол қилинади. Лекин уларнинг салмоғи жуда ҳам кичик

Етиштириладиган қорамол, қўй ва эчкилар фақат гўшт манбаи бўлиб қолмасдан, сут маҳсулотларининг ҳам асосий манбаи ҳисобланади. Республика саноатида сут маҳсулотларини олиш ва қайта ишлаш учун сугир сути ишлатилади. Ундан ёғ миқдори меъёрлаштирилган сут, қаймоқ, сметана, творог, пишлоқ ва ачитилган бошқа маҳсулотлар (кефир, ацидофилин ва шунга ўхшаганлар) ишлаб чиқарилади. Қишлоқ туманлари аҳолиси сугир сутидан ташқари қўй ва эчки сутларини ҳам истеъмол қилади. Улардан уй шароитида ҳам юқорида кўрсатилган маҳсулотларни тайёрлаш мумкин.

1.2.Балиқ ва балиқ маҳсулотлари, ёғлар

Республикада балиқчилик тармоғи эндигина ривожланиб бормоқда. Собиқ СССР даврида асосан Ўзбекистондан узоқ масофалардаги денгиз ва океан ҳамда республика ҳудудида жойлашган Орол денгизи балиқлари келтирилар ва истеъмол қилинар эди. Шу боисдан ҳам республикада балиқни урчитиш ва қайта ишлаш корхоналарининг салмоғи катта эмас.

Ўзбекистоннинг ўз мустақиллигига эришиши ва жаҳон бозорига чиқиши республикада тез орада балиқчиликни ривожлантиришни ва улардан балиқ маҳсулотларини ишлаб чиқаришни тақозо қилади. Унинг учун Республикада барча шароитлар мавжуд. Ўзбекистон ҳудудида дунёда тўртинчи ўринда турадиган Орол денгизи жойлашган. Бундан ташқари Қувасой ва Арнасой табиий кўллари мавжуд. Республикада кўплаб сунъий кўллар яратилган. Улардан энг катталари Чорвоқ, Каттакўрғон, Жанубий Сурхон, Чимкўрғон, Қуйимозор, Учқизил, Косонсой, Жиззах, Туябугиз, Андижон, Ҳисорак, Туямуйин сув омборларидир. Ушбу кўлларнинг барчасида балиқ ўрчитиш йўлга қўйилган ва аҳолига етказиб берилмоқда.

Ўзбекистон дарёларида ҳам балиқ ўрчитиш учун тўлиқ шароит мавжуд. Республика ҳудудидан оқиб ўтадиган ва узунлиги 150 километрдан ошадиган дарёлар сони 50 дан ошади. Улардан энг йириклари – Амударё, Сирдарё, Норин, Қорадарё, Сўх, Чирчиқ, Зарафшон, Сурхандарё, Қашқадарё, Шерободдарё, Оҳангарон, Сангзор, Оқбура, Исфара, Пскоп, Угол, Шоҳимардон, Тўпалангдарё, Кофирниган, Оқсув, Ширинсой, Ғовасой ва Косонсой дарёларидир.

Орол денгизида, табиий ва сунъий кўллар ва дарёларда леш, усач, шип, лаққа, судак, шука ва сазан балиқлари етиштирилади. Булардан ташқари, Ўзбекистон дарёлари ва кўлларида форел ва осетра балиқларини ҳам ўрчитиш мумкин.

Балиқни қайта ишлаш корхоналари асосан Орол денгизи курфазида жойлашган. Лекин келажакда бундай корхоналар республиканинг бошқа минтақаларида ҳам пайдо бўлади. Бу эса ўз навбатида бу соҳа бўйича мутахассисларга бўлган эҳтиёжни янада оширади.

Ўзбекистон Республикаси иқлим шароити йилига 2-3 марта ҳосил олишга имкон беради. Республикада етиштириладиган дон маҳсулотлари (буғдой, шоли, маккажўхори ва ҳаказолар) аҳоли эҳтиёжини тўлиқ қондира олади. Улардан

ОЗИҚ-ОВҚАТ КИМЭСИ

ташқари, мош, ловия, нўхат каби дуккакли ўсимликлар ҳам етиштирилади.

Охирги йилларда мойли ўсимликларни (кунжут, зиғир) экиш ва республикада улардан мой олиш қайта тикланмоқда. Бундан ташқари, ўсимлик мойларини ишлаб чиқаришни кенг кўламда йўлга қўйиш мақсадида мойли ўсимликларнинг янги турларини (кунгабоқар, масхар, соя) экишга ҳам катта аҳамият берилмоқда.

Республика аҳолисининг озиқ-овқат ёғларига бўлган талаби етиштирилаётган мойли ўсимликлар ва ҳайвонот ёғлари ҳисобидан тўлиқ қондирилади. Ўсимлик мойларидан пахта мойи, ҳайвонот ёғларидан эса қўй ёғи кўп истеъмол қилинади.

1.3.Сабзавот ва мевалар

Озиқ-овқат саноатида консерваланган маҳсулотларни тайёрлаш учун сабзавот ва мевалар кенг миқёсда ишлатилади. Консерваланган маҳсулотларни тайёрлаш учун ишлатиладиган мева ва сабзавотларнинг навларида озиқа ва биологик фаол моддаларнинг миқдори юқори бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сабзавот ва меваларнинг турлари ва навлари кўп тарқалган.

Сабзавотлар синфига кирадиган озиқ-овқат маҳсулотларининг қуйидаги асосий турлари етиштирилади:

- туганакли сабзавотлар. Улар гуруҳини картошка, батат (ширин картошка), топинамбур (ер ноки) ташкил қилади;

- илдизмевали сабзавотлар. Улар туркумига сабзи, қизил лавлаги, петрушка (илдизи), редиска, шолғом, турп, брюква ва бошқалар киради;

- карамга мансуб сабзавотлар. Уларга карамнинг оқбошли, қизилбошли навлари, Гулкаррам, Савой, Брюссел, Кольраби каби турлари киради;

- пиёзга мансуб сабзавотлар. Улар гуруҳини пиёз, тоғ пиёзи (анзур), саримсоқпиёз, черемшалар ташкил қилади;

- салат-шпинат сабзавотлар. Уларнинг турлари қуйидагилардан иборат: салат, шпинат, отқулоқ;

- десерт сабзавотларини сарсабил, артишок ва ровочлар ташкил қилади:

- ошқовоққа мансуб сабзавотлар. Уларга қовун, тарвуз, ошқовоқ, бодринг, қовоқча (кабачка), патиссонлар кирради;

- томатга мансуб сабзавотлар. Улар томат (помидор), бақлажон ва булғор қалампирларини ўз ичига олади.

Сабзавотлар пишиш муддатига қараб эрта-, ўрта- ва кечпишар навларга бўлинади.

Консервалаш саноатида асосан сабзи, карам, пиёз, саримсоқпиёз, бодринг, тарвуз, қовун, ошқовоқ, томат (помидор), бақлажон, булғор қалампир, аччиқ қизил қалампирлар кенг миқёсда ишлатилади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида консервалаш учун мўлжалланган сабзининг қуйидаги навлари етиштирилади: Мшак 195, Нант 4, Шангане 2461, Мирзои қизил 228, Мирзои сариқ 304. Карамнинг эса оқбошли, қизилбошли навлари, Гулкарам, Савой, Брюссел ва Кольраби каби турлари қишлоқ хўжалигида етиштирилади. Республикада асосан оқбошли карам етиштирилади. Унинг қуйидаги навлари ҳамма минтақаларда кўп тарқалган: Судья, Ўзбекский, Тошкент 10, Ўзбекистон 133. Шулардан Судья, Ўзбекистон ва Тошкент 10 навлари консерва саноатида кўп ишлатилади.

Республикада пиёзнинг Қоратол, Каба 132, Марғилон, Самарканд (қизил), андижонча оқ маҳаллий ва испанский 313 навлари етиштирилади. Республиканинг барча минтақаларида, пиёзнинг андижонча оқ маҳаллий навидан ташқари, бошқа навлари кўп тарқалган.

Консервалаш саноатида қовун ва тарвузлар ҳам ишлатилади. Улардан қуритилган маҳсулот, шарбат, мураббо, жем каби маҳсулотлар ишлаб чиқилади. Ўзбекистон вилоят-

ларида қовуннинг жойдори сариқ Ҳандалак, Кўк калапуш, жойдори Бўри калла, жойдори Оби-новвот, Бухарка 944, Оқ қовун 557, жойдори Оқ новвот, Кўкча 588, Амири, Шакар палак 554, Шакар палак 2580, жигар рангли Гулоби, кўк Гулоби, жойдори Қора қанд, Қора пўчоқ 3744 ва бошқа навлари етиштирилади. Республикада етиштириладиган тарвузларнинг навлари ҳам кўп. Улар жумласига Хаит қора, Қўзибой 30, Марварсимон, Гулистон, Куба короли 92, Астраханск ва шунга ўхшаганлар киради.

Қовуннинг Кўк калапуш, Шакар палак 554, Шакар палак 2580, сариқ Гулоби навлари, тарвузнинг эса Хаит қора, Қўзибой 30, Узбекский 452, Марварсимон ва бошқа навлари консервалаш учун ишлатилади. Бундан ташқари қовун ва тарвузлардан тузланган маҳсулотлар ҳам тайёрланади.

Республикада ошқовоқнинг Палавқаду 268, Кашкарская 1644, Испанская 73, кабачканинг Греческий 110 нави жуда кўп тарқалган. Бодрингнинг эса асосан Маргиланский 822, Ҳосилдор, Парад, Конкурент, Катэ, Рава, Мансур каби навлари етиштирилади.

Ўзбекистонда энг кўп тарқалган сабзавотлардан бири помидор (томат) ҳисобланади. Унинг Восток 36, Подарок 105, Майкопский, Талалихин 186, Темно-красний (тўқ-қизил) 2077, Перемога 165, Волгоградский 5/95, Юсуповский 40, Равшан, Ўзбекистон 170, Прогрессивний, Марфа, Хумоюн каби навлари етиштирилади. Етиштириладиган томат навларининг барчасини, тўғридан-тўғри истеъмол қилинишидан ташқари, консерваланган маҳсулотлар тайёрлаш учун ҳам ишлатиш мумкин.

Ширич қалампирнинг асосан Болгарский 79 ва Дар Тошкента, аччиқ қалампирнинг эса Маргиланский 330 навлари республиканинг барча минтақаларида тарқалган.

Республикада бақлажоннинг асосан Ереванский 34 ва Аврора навлари етиштирилади. Ҳар иккала нав ҳам консерваланган маҳсулотлар тайёрлаш учун кенг қўлланилади.

Мевалар хўрандалар томонидан ҳар куни истеъмол қилинибгина қолмасдан, консервалаш саноатида ҳам турли хил консервалар ва шарбатлар тайёрлаш учун ишлатилади. Ўзбекистон ҳудудида етиштирилаётган меваларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин: уруғли, данакли, ёнғоқмевали ва субтропик мевалар.

Уруғли меваларга олма, нок, фундук, pista ва лешиналар, донаклиларга – ўрик, шафтоли, олхўри, олича, гилос, олволи ва шунга ўхшаган мевалар киради. Ёнғоқмевалилар гуруҳини грек ёнғоғи, фундук, pista, бодом, ерёнғоқ, субтропик меваларни эса, мандарин, апельсин, лимон, грейпфрут, хурма, анор, анжир ва шунга ўхшаганлар ташкил қилади.

Охирги йилларда субтропик мевалар етиштиришдаги Сурхандарё вилоятида орттирилаётган тажриба келажакда республика аҳолисини лимон, хурма, апельсин ва мандаринлар билан тўлиқ таъминлашга имкон беради.

Ўзбекистонда етиштириладиган олма навларини уларнинг пишиш муддатига қараб уч гуруҳга бўлиш мумкин: ёзги, кузги ва қишки. Ёзги навларидан асосан Оқ налив, Первенец Самарканда, Самаркандская раняя, Регистон, Навои навлари етиштирилади. Ёзда пишадиган олма навлари аҳолининг кундалик эҳтиёжи учун истеъмол қилинади. Фақат Оқ налив навини шарбат олиш учун ишлатиш мумкин. Ўзбекистонда асосан олманинг Розмарин летний, Пармен зимний золотой кузда пишар навлари етиштирилади. Қишки олма навларини Кандил Синап, Грайма, Ранет Симиренко, Ранет Орлеанский, Розмарин, Меҳмони ва бошқа навлар ташкил қилади. Консерваланган маҳсулотлар тайёрлаш учун олманинг асосан кузги ва қишки навлари ишлатилади.

Республикада нокнинг Раняя из Треву, Любимица Клаппа, Лесная красавица, Вильямс летний, Бере Лигеля, Оливье де Серр, Ласточка, Тошкент нок, Дилафруз, Қишки қизил, Машъати каби навлари кўп етиштирилади ва кундалик эҳтиёжларни қондириш учун истеъмол қилинади. Нок-

нинг кузги ва қишки навлари, худди олмадек, консерваланган маҳсулотлар тайёрлаш ва қуритиш учун ишлатилади.

Беҳи фақатгина консерваланган маҳсулот сифатида истеъмол қилинади. Ундан мураббо, мармелад, жем, компот ва шунга ўхшаган консервалар тайёрланади. Республикада беҳининг Кувинская обикновенная, Кувинская крупноплодная, Самаркандская крупноплодная, Харезмская яблоковидная, Харезмская грушевидная, Ширин, Нордон, Туруш ва бошқа навлари етиштирилади.

Ўзбекистонда энг кўп тарқалган мевалардан бири ўрик. Ўрик меваси кундалик эҳтиёжни қондириш ҳамда консерваланган маҳсулотлар тайёрлаш учун ишлатилади. Жумладан, Арзами, Заря Востока, Комсомолец, Консервный поздний, Красношекий Никитский ва шунга ўхшаган ўрик навлари консервалар тайёрлашда, Мирсаиджели, Исфарак, Хурмаи, Кўрсадиқ, Субхони, Қайса, Хасани каби навлари асосан қуритиш учун ишлатилади.

Республикада шафтоли ҳам кўп тарқалган бўлиб, аҳолининг кунлик эҳтиёжини қондириш учун истеъмол қилинади ва консерваланган маҳсулотлар тайёрлаш учун ҳам ишлатилади. Унинг Старт, Фархад, Лола, Зафрани средний номли навлари кўп тарқалган.

Ўзбекистонда олхўри ҳам кўп етиштирилади. Унинг Венгерка Итальянская, Исполинская, Яичная желтая навлари кўп тарқалган. Олхўри ҳам консервалаш саноатида ва ҳар кунлик эҳтиёжни қондириш учун истеъмол қилинади.

Олволи қимматбаҳо консерва хом ашёси ҳисобланади. Ундан мураббо, компот, шарбат ва бошқа маҳсулотлар тайёрланади. Ўзбекистонда олволининг Анадольская, Подбельская, Гриот, Самаркандский навлари кўп тарқалган.

Гилос асосан ҳар куни истеъмол қилиш учун ишлатилади. Консерва саноатида ундан компотлар тайёрланади. Республикада гилоснинг Дрогана желтая, Қорагилос, Шампанский навлари кўп тарқалган.